

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی نردوی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال دهم - سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲

جلسه ۱۲ - دوشنبه ۹۲/۷/۲۲

بیان یک شبهه^۱ توسط محقق عراقی رحمته الله

این شبهه مخصوص واجباتی است که قطع آنها پس از شروع در آنها حرام است، مانند حج، عمره و صلات، که بعد از شروع در آنها باید اتمام شوند.

اگر مکلفی وارد نماز شود و به اقتضاء اصل برائت، جزئیت سوره را که مشکوک بود نفی کند و بدون سوره به رکوع رود - که لامحاله امکان تدارک سوره منتفی می‌شود؛ چون وارد در رکن بعدی شده است - در چنین حالتی یک علم اجمالی جدید برای مکلف حاصل می‌شود که یا بر او واجب است نمازی را که شروع کرده به اتمام رساند و آن را قطع نکند و یا اینکه واجب است نماز را به همراه سوره اعاده کند؛ به دلیل آنکه یا نماز بدون سوره بر مکلف واجب بوده است که چون آن را شروع کرده باید به اتمام برساند و یا نماز با سوره بر او واجب بوده است و از آنجا که نمی‌تواند سوره را تدارک کند واجب است نماز دیگری

۱. نهاية الأفكار، ج ۳، ص ۴۱۸:

(إزاحة شبهة) قد يقال في الفرض المزبور بوجوب الاحتياط بالجمع بين إتمام هذه الصلاة و إعادتها، بدعوى انه بإيجاد مشكوك المانع في الصلاة أو ترك المشكوك الشرطية فيها يحصل العلم الإجمالي بوجوب أحد الأمرين عليه اما إتمام هذا الفرد من الصلاة أو إعادتها بإتيان فرد آخر من الصلاة مابين مع هذا الفرد (و بعد) رجوع العلم الإجمالي المزبور إلى المتباينين لا الأقل و الأكثر لا بد من الاحتياط بالجمع بين الإتمام و الإعادة، و لا أثر لأصلالة البراءة الجارية في مشكوك المانع و الشرطية قبل طوره في الصلاة مع وجود هذا العلم الإجمالي و اقتضائه وجوب الاحتياط بالجمع بين الإتمام و التمام.

✓ مقالات الأصول، ج ۲، ص ۲۶۲.

با سوره بیاورد و این علم اجمالی دائر بین متباینین است (اتمام این نماز یا اعاده‌ی نماز با سوره) و به مقتضای منجزیت علم اجمالی باید احتیاط کند؛ یعنی دو نماز به‌جا آورد.

باید توجه داشت این فرض بر مبنایی است که «لاتعاد» را در این موارد جاری نمی‌داند، و الا اگر «لاتعاد» شامل آن شود علم اجمالی جدید منعقد نمی‌شود.

علت عدم شمول «لاتعاد» را این‌گونه می‌توان بیان کرد که «لاتعاد» مربوط به اتمام نماز است نه قبل از اتمام آن، به خلاف شهید صدر رحمته‌الله که علت عدم شمول «لاتعاد» را این‌گونه بیان کرده‌اند که بنابر مشهور «لاتعاد» صورت جهل حتی جهل عذری را شامل نمی‌شود، در حالی که این کلام شهید صدر صحیح نیست و بنابر مشهور «لاتعاد» شامل صورت جهل عذری می‌شود.

شهید صدر برای آنکه مسئله را به گونه‌ای طرح کند تا قطعاً «لاتعاد» شامل آن نشود، مثال دیگری مطرح کرده‌اند که حتی شبهه‌ی «لاتعاد» نداشته باشد و آن اینکه اگر مکلفی شک کند تکبیره‌الإحرامی که گفته صحیح است یا خیر، مثلاً احتمال می‌دهد تفخیم در آن شرط باشد و برائت جاری کند و نماز را ادامه دهد، «لاتعاد» شامل آن نمی‌شود؛ زیرا هنوز وارد نماز نشده است. حال برای این مکلف علم اجمالی جدید حاصل می‌شود یا باید ما بیده من الصلاة را اتمام کند و یا نمازی را با سوره اعاده کند.

پاسخ شبهه^۱ توسط محقق عراقی رحمته‌الله

در ما نحن فیه گرچه بعد از دخول در رکوع، علم اجمالی حاصل می‌شود و علم اجمالی نیز علت تامه‌ی تنجز است، ولی علم اجمالی حاصل، هیچ اثری ندارد و موجب احتیاط نمی‌شود؛ زیرا شرط تأثیر علم اجمالی آن است که یک طرف علم اجمالی از قبل با علم تفصیلی منجز نشده باشد. اگر یکی از دو طرف علم اجمالی با علم تفصیلی از قبل منجز شده باشد علم اجمالی حادث اثری ندارد و ما نحن فیه چنین است؛ زیرا گرچه با ورود در رکوع، مکلف تارک سوره، علم اجمالی به وجوب اتمام یا اعاده‌ی نماز دارد، اما وجوب اتمام نماز قبلاً منجز شده بود؛ به دلیل آنکه قبل از ورود در رکوع مکلف علم داشت یا اقل واجب است یا اکثر و بیان شد وجوب اقل تفصیلاً معلوم است (ضمناً یا استقلالاً) و همان‌گونه که قبلاً بیان شد علم اجمالی دائر بین اقل و اکثر ارتباطی در حقیقت به علم اجمالی بین اقل و اکثر استقلالی باز می‌گردد؛ زیرا یک وجوب وجود دارد که می‌دانیم بر نه جزء منبسط شده و جزء دهم مشکوک است و

۱. نهاية الأفكار، ج ۳، ص ۴۱۸ و مقالات الأصول، ج ۲، ص ۲۶۲.

مجرای برائت است. بنابراین اقل از سابق تفصیلاً دارای وجوب منجز است، در نتیجه علم اجمالی انحلال یافته است. حال که یکی از دو طرف علم اجمالی جدید با علم تفصیلی منجز شده است دیگر این علم اجمالی جدید تأثیری ندارد.

اشکال شهید صدر بر پاسخ محقق عراقی رحمته الله

شهید صدر رحمته الله معتقد است^۱ بر مبنای محقق عراقی رحمته الله پاسخ ایشان صحیح نیست؛ زیرا محقق عراقی در این مسئله که اگر یک طرف علم اجمالی به واسطه‌ی علم اجمالی سابق منجز شده باشد آن را فاقد اثر نمی‌داند و معتقد است هر دو علم اجمالی در عرض یکدیگر مؤثرند و باید در تمام اطراف احتیاط کرد. آری، اگر یک طرف علم اجمالی سابق با علم تفصیلی منجز شده باشد علم اجمالی حادث لاحق فاقد اثر است.

شهید صدر معتقد است در اینجا یک طرف علم اجمالی سابق با علم تفصیلی منجز نمی‌شود؛ زیرا بعد از آنکه مکلف به رکوع می‌رود دیگر نمی‌تواند وجوب ضمنی سایر اجزاء نماز را امتثال کند؛ چون که سوره را ترک کرده است، در حالی که وجوب ضمنی یعنی اتیان سوره و اتیان سایر اجزاء و با ترک سوره و ورود در رکن، معلوم است که مکلف نمی‌تواند وجوب ضمنی بقیه‌ی اجزاء را امتثال کند. آری، به مقتضای علم اجمالی که بقیه‌ی اجزاء یا ضمناً واجبند و یا استقلالاً و از باب احتیاط، سایر اجزاء باید اتیان شوند و إلاً صرف نظر از این علم اجمالی، اتیان سایر اجزاء واجب نبود.

بنابراین دو علم اجمالی وجود دارد که دو طرف آن منجز است نه اینکه یک طرف علم اجمالی سابق با علم تفصیلی منجز شده باشد، پس لامحاله طبق مبنای محقق عراقی علم اجمالی اول و علم اجمالی جدید هم عرض هستند و هر دو مؤثر خواهند بود، در نتیجه باید احتیاط صورت گیرد و دو نماز اتیان شود.

نقد و بررسی اشکال شهید صدر رحمته الله

به چه دلیل ادعا می‌کنید محقق عراقی وجوب اقل را با علم تفصیلی منجز نمی‌داند؟! محقق عراقی با استدلال بیان کرد وجوب فی البین بر اقل منبسط شده است و اقل تفصیلاً واجب است، لامحاله علم اجمالی بعدی نمی‌تواند نسبت به آن طرف از علم اجمالی سابق (اقل) که با علم تفصیلی منجز شده است، منجزیت داشته باشد و اشکال شهید صدر نسبت به کلمات محقق عراقی از اساس مندفع است.

شهید صدر در علم‌الأصول پاسخ دیگری ذکر می‌کند که به نظر می‌رسد ملهم از پاسخ محقق عراقی رحمته الله

۱. بحوث فی علم‌الأصول (تقریرات سید محمود شاهرودی)، ج ۵، ص ۳۴۰.

است؛ ایشان در علم‌الأصول معتقد است پاسخ محقق عراقی در حقیقت منحلّ به دو جواب می‌شود^۱ که یک پاسخ آن همین مطالبی بود که ذکر شد و پاسخ دیگر آن را با اصلاح می‌پذیرد، و لکن به نظر می‌رسد با توجه به آنچه در نهاییه‌الأفکار وجود دارد محقق عراقی تنها یک پاسخ ذکر کرده است و آن اینک: المتنجز بالعلم التفصیلی لا یتنجز ثانیاً و شهید صدر قید «بالعلم التفصیلی» را ذکر نکرده است و لذا بر ایشان اشکال کرده است. البته چه بسا در مقالات‌الأصول بتوان دو پاسخ از کلمات محقق عراقی رحمته‌الله به دست آورد.

مقرر: سید حامد طاهری

ویرایش و استخراج منابع: محمد عبدالهی

۱. بحوث فی علم‌الأصول، ج ۵، ص ۳۳۹:

ثم ان المحقق العراقي بعد ان ذكر هذا المانع حاول الإجابة عليه بأحد نحوین ...